



Slutrapport

för projektet Ett Åland för alla

Ett Åland för alla

Gamba Vilda Alexandra, projektledare och sakkunnig inom tillgänglighet

Funktionsrätt Åland, 2026

Innehållsförteckning

1	Introduktion och projektmål	3
1.2	Arbetsätt	3
1.2.1	Lagar och rekommendationer kring tillgänglighet.....	4
1.3	Projektets avgränsningar.....	6
1.4	Inledande enkät till kommunerna.....	6
2	Kommunkanslier.....	7
2.1	Fysisk tillgänglighet i byggnaderna	7
2.2	Orienterbarhet	8
2.3	Tekniska brister i tillgängligheten.....	8
2.4	Parkering och utomhusmiljöer.....	9
2.5	Inomhusmiljöer	9
2.6	Avsaknaden av enhetliga riktlinjer	9
2.7	Slutsats	10
2.8	Enkät om kartläggningar av kommunkanslier	10
3	Andra offentliga miljöer på Åland.....	12
3.1	Högskolan på Åland.....	12
3.2	Sjukhuset.....	12
3.3	Trobergshemmet.....	13
3.4	Föglö grundskola och bibliotek	13
3.5	KST:s kontors- och besöksbyggnad.....	14
3.6	Ålands yrkesgymnasium.....	14
3.7	Mariebad.....	14
3.8	Kökar	15
3.9	Övergångsställen i Mariehamn	16
4	Infomaterial	17
4.1	Rådgivning.....	17
4.2	Digitalt innehåll	17
4.3	Manualer och checklistor.....	18
4.4	Presentationer, workshops och föreläsningar.....	19
4.4.1	Workshops	19
4.4.2	Presentation för rådet för personer med funktionsnedsättning	20
4.4.3	Föreläsning på Funktionsrättsdagen 2025.....	20
4.4.4	En tillgänglig badstrand	20
5	Diskussion.....	21
5.1	Otydlig lagstiftning leder till brister	22

5.2	Tillgänglighet och användbarhet.....	23
5.3	Universell design ska vara ett ledord	23
5.4	Utmaningar och framsteg vid kartläggning av allmänna kommunala platser	24
5.5	Övergripande slutsatser utifrån kartläggningar av allmänna platser.....	25
5.5.1	Vägen framåt efter projektets slut.....	26

1 Introduktion och projektmål

Funktionsrätt Åland har under lång tid identifierat betydande brister i tillgängligheten på Åland. För att stärka kommunernas kunskap och förbättra den fysiska tillgängligheten i offentliga miljöer initierades projektet Ett Åland för alla våren 2023. Projektet växte fram ur Ålands funktionshinderråd, där det framkom att många kommuner saknar både riktlinjer och tillräcklig kompetens för att bedöma och utveckla tillgänglighet i sina verksamheter.

Projektets mål var att stödja de 16 åländska kommunerna och andra offentliga aktörer genom att kartlägga tillgängligheten i byggnader och utomhusmiljöer, identifiera återkommande brister och sprida kunskap om hur tillgänglighet kan uppnås i praktiken. Arbetet utgick från principen om universell design och från individens rätt att kunna ta del av samhällets tjänster på lika villkor.

Tillgänglighet handlar inte enbart om byggnadernas utformning, utan även om orienterbarhet, tekniska hjälpmedel, utomhusmiljöer och transportvägar. Projektet har därför haft ett helhetsperspektiv där både den fysiska miljön och användbarheten för personer med olika funktionsnedsättningar beaktats. Genom systematiska kartläggningar, utbildningsinsatser och framtagande av praktiskt stödmaterial har projektet strävat efter att bidra till ett mer inkluderande och jämlikt Åland.

1.2 Arbetssätt

Syftet med avsnittet nedan är att beskriva hur kartläggningarna genomfördes och vilka arbetsmoment som använts för att säkerställa jämförbara resultat.

En tillgänglighetskartläggning identifierar platsens befintliga tillgänglighet och eventuella brister. Eftersom samtliga platser som kartlagts i någon mån har brister i tillgänglighet kan kartläggningarna ibland uppfattas som negativa, vilket inte är deras syfte. Målet är att ge en så rättvis och objektiv bild som möjligt av platsens tillgänglighet. Metodvalen har utformats i direkt anslutning till projektets mål. Genom systematiska platsbesök, standardiserad dokumentation och kunskapsspridande insatser har metoden visat sig fungera väl i åländsk kontext.

Under en kartläggning tar sakkunniga i tillgänglighet i beaktande flera olika former av funktionsnedsättning som kan begränsas av hinder i den byggda miljön. Vi tillämpar ett brett och inkluderande perspektiv för att omfatta så många som möjligt. Det innefattar rörelsehinder, syn- och hörselnedsättningar, psykiatriska- och kognitiva funktionsnedsättningar. Även om dessa olika aspekter av att leva med en funktionsnedsättning innebär olika typer av svårigheter är de likvärdigt viktiga.

Projektets initiala fas bestod av att etablera kontakt med kommunerna genom en inledande enkät samt därefter fysiska besök i de kommunala verksamheterna för att kartlägga tillgängligheten. Av de tio kanslibyggnader som kartlades återfanns liknande brister av tillgängligheten i samtliga verksamheter. Efter varje genomförd kartläggning sammanställdes en rapport innehållande en åtgärdslista bestående av både enklare och mer omfattande åtgärdsförslag. Det här gjordes för att identifiera vilka områden som var mest akuta att åtgärda samt för att tydliggöra att flera förbättringar är möjliga att genomföra utan betungande ekonomiska konsekvenser.

Projektet har tagit fram utbildningsmaterial och spridit information på olika sätt för att öka kunskapen om tillgänglighet. Exempel anpassade till åländska förhållanden har lyfts fram för att illustrera goda lösningar och främja praktisk tillämpbarhet.

För att säkerställa likvärdig bedömning mellan de offentliga verksamheterna togs checklistor och enkäter fram. Checklistorna bestod bland annat av frågor gällande byggnaden såsom när den är byggd, om den är K-märkt och om renoveringar har genomförts. Det fanns även frågor om inplanerade renoveringar eller ändringar av byggnaden då dessa syftar till att skapa en kontext för hur tillgängligheten kan upplevas vid kartläggningstillfället, eftersom denna information kan påverka hur och varför brister uppdagas det tillfället. Vid kartläggningarna användes verktyg såsom luxmätare, måttband, dörrtyngdsmätare samt digitalt vattenpass. Valet av verktyg och checklistor har gjorts utifrån lagkrav samt kriterier framtagna av organisationer med brukarexpertis, såsom finska Invalidförbundets metod ESKEH.¹

Det första skedet i varje tillgänglighetskartläggning bestod av att samla in information om platsen för att planera kartläggningen. Avgränsning av lokaler som granskas gjordes i samband med att planritningar skickades in till projektledaren. Ritningarna användes vid besöken för att möjliggöra systematiska anteckningar och tydlig dokumentation av vilka ytor som granskats.

Under projektets gång utvecklades flera checklistor vilka successivt blev mer metodiska. Vid varje platsbesök togs ett större antal bilder, eftersom fotografier utgör ett effektivt sätt att konkretisera identifierade hinder. Under kartläggningen fördes detaljerade anteckningar och dialog hölls med respektive kommundirektör för att förtydliga förutsättningar och lokala behov.

Tillgänglighetskartläggningarna följde en konsekvent arbetsordning: först kartlades parkeringsplatser och utemiljö, därefter entrén och vidare övriga delar av lokalerna. Detta arbetsätt säkerställde att alla nödvändiga moment bedömdes på ett likvärdigt sätt vid samtliga besök.

När rapporten färdigställdes delades den med berörd verksamhet. Under projektets gång utvecklades arbetsättet till att även inkludera en PowerPoint-presentation utformad med kortare och mer lättillgänglig text som delades med verksamheten samt presenterades under ett efterföljande digitalt eller fysiskt möte med ansvariga för verksamheten. Det här visade sig vara ett effektivt sätt att sprida resultatet av kartläggningen, då den interaktiva formen möjliggjorde dialog och ökad delaktighet hos berörda aktörer. Kartläggningarna i form av rapporter och övrigt material finns publicerade på förbundets hemsida. Publiceringen av materialet genomfördes för att säkerställa att kommuninvånarna har möjlighet att ta del av kartläggningens resultat och därmed följa utvecklingen av de tillgänglighetsförbättringar som genomförts i deras respektive kommun.

1.2.1 Lagar och rekommendationer kring tillgänglighet

På förbundets webbsida² sammanställdes dokument med de lagar och föreskrifter som låg till grund för kartläggningarna, i syfte att sprida information till både berörda aktörer och allmänheten.

Materialet som låg till grund för projektets arbete är följande:

- Ålands byggbestämmelsesamling³
- Plan- och bygglag (2008:102) för landskapet Åland

¹ Finska invalidförbundet. 2019. ESKEH: <https://www.invalidiliitto.fi/eskeh-kartoituslomakkeet-ja-opas> [hämtad] 7.4.2026

² Ett Åland för alla. Funktionsrätt Åland: <https://handicampen.ax/projekt/ett-aland-for-alla/>, [hämtad 26.2.2026]

³ Ålands byggbestämmelsesamling. Landskapsregeringen: https://www.regeringen.ax/sites/default/files/attachments/page/abbs_avsnitt_3_ny.pdf, [hämtad 26.2.2026]

- Landskapslag (2022:43) om tillämpning av diskrimineringslagen
- FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD) ⁴
- Tillgängliga byggnader och deras omgivning, Miljöministeriet: ⁵
- ESKEH metoden ⁶
- Bygg ikapp, samlade lagar och föreskrifter som gäller i Sverige ⁷

Projektet utgick från både lagstiftning och rekommendationer kring tillgänglighet i sina kartläggningar och informationsmaterial. Funktionsrätt Åland anser att lagstiftningen i vissa fall är bristfällig och har därför valt att komplettera den med tillgänglighetsrekommendationer framtagna av funktionshinderorganisationer. En av dessa är ESKEH-metoden.

ESKEH är en kartläggningsmetod som utvecklats av Invalidförbundet i Finland och används som grund för tillgänglighetsrekommendationer inom det finländska civilsamhället. Metoden togs fram under åren 2007–2009 som ett nationellt samarbetsprojekt. Projektet Ett Åland för alla har utgått från rekommendationer baserade på ESKEH-metoden och kompletterat dessa med motsvarande rekommendationer som används inom det svenska civilsamhället, utöver att beakta lagens minimikrav.

Nedan lyfts lagar och internationella konventioner som reglerar tillgänglighet.

CRPD:s artikel 9 lyfter tillgänglighet som en rättighetsfråga: samhället ska utformas så att personer med funktionsnedsättning kan delta på samma villkor som andra. Det förutsätter att byggnader är tillgängliga, att information kan tas emot av alla, infrastrukturen fungerar och transportlösningar erbjuds till de som behöver. Dit allmänheten har tillträde ska området vara tillgängligt. För att göra platser tillgängliga ska både personer med funktionsnedsättning och organisationer som företräder dem rådfrågas.

I plan- och bygglagen (2008:102) för landskapet Åland 2 § definieras begreppet universell design. Universell design innebär att design och utformning ska vara tillgänglig och användbar för alla oberoende av funktionsförmåga. Det omfattar byggnader, infrastruktur och offentliga miljöer.

Kapitel 3 i Ålands byggbestämmelsesamling innehåller föreskrifter och allmänna råd gällande tillgänglighet i offentliga byggnader och allmänna områden. En föreskrift ska följas enligt lag medan de allmänna råden kan beaktas som rådgivande exempel på hur tillgänglighet kan uppnås genom att illustrera en lösning. De allmänna råden innehåller praktiska exempel men lämnar rum för tolkning av genomförande.

Finländska diskrimineringslagen (1325/2014) är tillämplig på Åland genom landskapslagen (2022:43) om tillämpning av diskrimineringslagen. Diskrimineringslagen förbjuder genom 3 kap. 8 §

⁴ FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och dess fakultativa protokoll . Suomen YK-Liitto. 2016: https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_ru_net.pdf, [hämtad 26.2.2026]

⁵ Kilpelä Nina, 2019. *Tillgängliga byggnader och deras omgivning*. Miljöministeriet: <https://ym.fi/documents/1410903/35099218/Tillg%C3%A4ngliga+byggnader-0.pdf/b17a70b7-73ae-3546-2668-cec4e07f75f5/Tillg%C3%A4ngliga+byggnader-0.pdf?t=1680691698521> [hämtad 26.2.2026]

⁶ ESKEH. Invalidförbundet: <https://www.invalidiliitto.fi/esteettomyys/invalidiliiton-esteettomyystyo> [hämtad 26.2.2026]

⁷ Svensson, Elisabeth. 2020. *Bygg ikapp: för ökad tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionsnedsättning*. Svensk Byggtjänst

diskriminering på grund av en funktionsnedsättning och hälsotillstånd. Diskriminering kan till exempel vara vägran att genomföra så kallade ”rimliga anpassningar” för att likabehandling av personer med funktionsnedsättning ska uppnås enligt 3 kap. 15 §, men om det ändå sker ska det anmälas till Diskrimineringsombudsmannen. Detta innebär att det inte är upp till den enskilde att avgöra vad som är en orimlig anpassning. Det är diskriminering om det finns ett hinder som exkluderar en person från att vistas eller delta på lika villkor som andra. Om det finns laglig grund för att genomföra en permanent anpassning ska denna lösning prioriteras i första hand.

1.3 Projektets avgränsningar

Projektet avgränsades till offentliga platser på Åland. Privata verksamheter omfattades inte av projektet. Anledningen till att privata verksamheter inte är en del av projektet är att kartläggningar redan har genomförts inom ramen för andra initiativ, såsom projektet ”Turism för alla”.

De verksamheter som faller utanför projektets ramar kan dock ta del av den information som publiceras på projektets hemsida.

1.4 Inledande enkät till kommunerna

När projektet startade skickades en enkät om tillgänglighet ut till kommunerna vilken besvarades av samtliga kommuner. Enkäten baserades på en liknande enkät till svenska kommuner framtagen av Myndigheten för delaktighet, men gjordes om för att passa åländska förhållanden. Utöver detta intervjuades kommundirektörer från större och mindre kommuner, för att få en bredare bild av hur kommunerna arbetar med tillgänglighet. Resultatet av enkät och intervjuer sammanställdes i en rapport. Rapporten visade att majoriteten av kommunernas representanter som svarat på enkäten såg ökad tillgänglighet som något viktigt att arbeta för men främst beaktar vid nybyggnation. Det är svårare att säkerställa tillgänglighet i befintliga äldre lokaler samt på övriga allmänna platser i kommunen. Vidare konstaterades att närapå samtliga kommuner saknar en policy eller ett styrdokument om tillgänglighet i kommunen.

Jämförs svaren i enkäten med det som konkret framkommit under kartläggningar så kan man se att brister på kunskap om vad en helt och fullt tillgänglig plats innebär gör att kommunen överskattar hur tillgänglig den är. Därmed kunde vi också konstatera att den kunskapshöjande delen av projektet varit viktig eftersom det är svårt för kommunerna att själva uppskatta sin tillgänglighet utan att ha den information som krävs.

2 Kommunkanslier

Trots lokala skillnader återkom likartade brister hos kommunkanslierna. I flera kanslibyggnader finns både permanenta och tillfälliga hinder. Något som till synes verkade otillgängligt under kartläggningstillfället kan ha varit tillfälligt och åtgärdat efter färdig renovering. Om kartläggningen skett före en renovering kan resultatet påverka tillgängligheten framöver, vilket läsaren bör uppmärksammas på eftersom de identifierade bristerna kan komma att ändras över tid. Kartläggningarna gjordes år 2023–2024.

De platser som kartlades i kanslibyggnaden var de publika områden där allmänheten har tillträde, eller där besökare tas emot. Byggnaden granskades metodiskt och i etapper utifrån följande aspekter:

- Orienterbarhet
- Parkeringens utformning för de med särskilt tillstånd
- Vägen in till byggnaden
- Eventuella trappor och ramper
- Huvudentré
- Korridorer
- Receptionsdisk
- Tillgänglig toalett
- Kontorsutrymmen

Kartläggningarna grundade sig på observationer och möten med berörda personer. Oftast deltog kommundirektören under kartläggningen, vilket gav möjlighet att lyfta eventuella brister direkt till den ansvariga parten. Detta öppnade upp för dialog och gav möjlighet att besvara eventuella frågor direkt på plats, samtidigt som kartläggningen genomfördes.

För att kvalitetssäkra resultatet av kartläggningarna jämfördes observationerna med de rekommendationer och mått för tillgänglighet som projektet utgått ifrån, vilket beskrivs under kapitel 1.3.1. Därefter sammanställdes en rapport som skickades ut till kommundirektörerna, där de kunde lyfta sina synpunkter eller åsikter om rapportens innehåll. Responsen på rapporterna om kommunkanslierna var initialt inte så hög och därför bokades möten med berörda parter in.

2.1 Fysisk tillgänglighet i byggnaderna

Flera kanslibyggnader har betydande utmaningar i den fysiska tillgängligheten, till exempel:

- Tillgång till tillgängliga toaletter
- Hissar i byggnader som har fler våningar än markplan
- Korrekt lutning och tillräcklig bredd på ramper
- Avsaknad av ledstänger på båda sidor om trappor och ramper
- För smal dörrpassagebredd eller otillräckligt vändutrymme
- Höga trösklar
- Hinder i gångstråk och vändytor

Det finns kommunkanslier som har sin verksamhet i kulturmärkta byggnader eller liknande, vilket försvårar anpassningsmöjligheterna. Trots detta kvarstår problematiken som relativt samstämmig när det gäller tillgänglighet och utformningen av lokalerna.

2.2 Orienterbarhet

Det är viktigt att vägen till kommunkansliet och de olika målpunkterna i byggnaden är tydligt utmärkta. De utmaningar som rör brister i orienterbarheten berör:

- Otydliga huvudentréer där det finns mer än en entré
 - Avsaknad av skyltning eller brist på enhetlig skyltning, vissa skyltar är svårlästa på grund av typsnitt eller teckenstorlek
 - Skyltar som inte är försedda med punktskrift
 - För högt placerade skyltar och skyltar med otillräckliga kontraster mellan text och bakgrund
- Avsaknaden av taktila och visuella ledstråk både inomhus och utomhus

Brister i orienterbarheten påverkar inte enbart den fysiska tillgängligheten utan även besökarens upplevelse av kommunkansliet som en välkomnande och professionell miljö. Det ska vara möjligt att orientera sig mellan viktiga målpunkter i byggnaden utan att det innebär onödiga förflyttningar.

2.3 Tekniska brister i tillgängligheten

I nästan samtliga kommuner saknas nödvändig utrustning och teknik som möjliggör inkluderande information och service. Det är viktigt att alla kan ta del av information som gör det säkert att röra sig i byggnaden. De utmaningar som finns gällande bristande teknik är:

- Teleslingor vid receptioner, mötesrum och andra lokaler dit det samlas personer
- Avsaknaden av visuella och taktila markeringar
- Där det finns en automatisk dörröppnare ska även dörrrens slagyta markeras
- Dörrar som är tunga har inte försetts med en automatisk dörröppnare
- Huvudentréer som saknar auditiva ljud för att underlätta orienteringen, såsom en ledfyr som spelar upp ljud
- Avsaknaden av larm på toaletter

Dessa brister begränsar individers möjlighet till självständig tillgång till delaktighet på lika villkor.

2.4 Parkering och utomhusmiljöer

Många kommunkanslier uppvisar återkommande hinder redan vid ankomsten till byggnaden. De brister som identifierats gällande parkering och byggnadens entréer är följande:

- Parkeringar för personer med särskilt tillstånd saknas eller är svåra att hitta till på grund av bristfälliga markeringar
- Markytor som är ojämna eller lutar åt olika håll
- Entréer där trappor är det enda sättet att hantera nivåskillnader
- Avsaknaden av markering som varnar för nivåskillnader vid rampens början och slut
- För trånga vindfång utan tillräcklig vändyta

Sammantaget försvårar dessa faktorer både möjligheten att hitta till byggnaden och att ta sig in i den.

2.5 Inomhusmiljöer

Kartläggningen visar återkommande utmaningar i inomhusmiljöer som påverkar både besökare och anställda. De utmaningar som finns i inomhusmiljöer har brister när det gäller:

- Ojämn belysning och/eller bländande ljus
- Störande bakgrundsljud från ventilation samt förekommer eko i några kanslibyggnader
- Lösa mattor eller ojämna golv som kan utgöra snubbelrisk
- Bristande variation i sitthöjd, exempelvis stolar som är i samma höjd och utan armstöd
- Trånga passager och lokaler där vändutrymmet inte uppnår rekommendationerna
- Receptionsdiskar utan nedsänkt del

Dessa brister begränsar byggnadens tillgänglighet och minskar besökarens självständighet, särskilt för personer med funktionsnedsättningar.

2.6 Avsaknaden av enhetliga riktlinjer

Det övergripande fyndet är att kommunerna saknar gemensamma riktlinjer för tillgänglighet. Detta leder till:

- Varierande skyltning i typsnitt, teckenstorlek, placering och kvalitet
- Ramper, trappor och ledstänger som konstrueras på olika sätt
- Tekniska hjälpmedel som installeras eller utelämnas utan konsekvent logik
- Tillgängliga toaletter som saknas i vissa kommuner men finns i andra
- Vissa kommuner har en bättre strategi att införa tillgänglighetsanpassningar

Detta innebär att tillgängligheten blir beroende av lokala förutsättningar snarare än en gemensam ambition.

2.7 Slutsats

Kartläggningarna visar att tillgängligheten i kommunkanslierna ofta är otillräcklig. Det gäller områden som rör den fysiska miljön, orienterbarheten, användandet av tekniska hjälpmedel och bristande konsekvensen i utformningen mellan kommunerna. Trots vissa lokala styrkor framstår helhetsbilden som att tillgängligheten är splittrad och ojämnt fördelad, vilket innebär att besökarens möjlighet att ta del av kommunal service varierar beroende på vilken kommun personen bor i.

2.8 Enkät om kartläggningar av kommunkanslier

Under projektets slutskede skickades enkäter ut till de kommundirektörer vars verksamheter kartlades under perioden 2023–2024. Enkäten fungerade som en utvärdering av kartläggningens betydelse och syftade till att identifiera vilken typ av stöd kommunerna behöver för att kunna genomföra åtgärder som förbättrar tillgängligheten. Enkäten är inte representativ för hela Åland och de allmänna platser som kartlagts, utan speglar enbart erfarenheterna från de kommunkanslier som deltog i kartläggningarna.

Strukturen i varje kartläggning av kommunkanslierna är utformad som en uppdelning i enkla och svåra åtgärder, så att kommunen kan arbeta efter sina resurser. Det finns två avvikelser i enkätsvaren då två kommuner avstod från att besvara enkäten av skilda anledningar:

Geta kommun valde att inte besvara enkäten eftersom den inte ansågs vara relevant för deras verksamhet, då kommunkansliet gradvis övergår till en mer digital verksamhet.

Hammarlands kommun valde att inte besvara enkäten då kommundirektören upplever att kommunkansliet är tillgängligt. Det är ett ställningstagande som kan tyda på en upplevd skillnad mellan kartläggningens resultat och verksamhetens egen definition av tillgänglighet. Dessa avvikelser tyder på ett behov av ökad kunskap kring tillgänglighetsfrågor för att konkretisera de brister som identifierats.

Hälften av de som deltog i enkäten har sedan kartläggningen genomfört förbättrande åtgärder. Flertalet åtgärder av den enklare varianten har genomförts, vilket tyder på att uppdelningen av enkla och svåra åtgärder varit till hjälp för de berörda parterna, oavsett om det funnits avsatta resurser. De förbättringar som genomförts är bland annat kontrastmarkeringar och anpassningar som förbättrar orienteringsförmågan.

Några av kanslierna arbetar flitigt med tillgänglighetsanpassningar och för dem utgör tillgänglighet ett integrerat arbetssätt inom kommunen. När det kommer till utmaningar nämns dels byggnadens utformning, dels bristande resurser. Det framkommer även att en tillgänglighetskartläggning inte ger en rättvis bild över hela året eftersom den sker vid ett enskilt tillfälle, och det kan då uppstå brister som vanligtvis fungerar.

Alla deltagande kommuner är eniga om att det som krävs för att påskynda tillgänglighetsarbetet är ekonomiska medel och eventuellt stöd i form av enhetliga styrdokument. För att undvika att det förekommer skillnader i utformningen av tillgänglighet bör det finnas samlade dokument som vägleder parterna i vad som är gynnsamt och användbart, enligt principen om universell design. Ett exempel är en tillgänglig toalett som ska vara utformad så att den är användbar.

Rapporterna identifierar förbättringsområden i den egna verksamheten och understöder implementering av tillgänglighet, men bör främst ses som referensdokument då lagstiftning och rekommendationer kan förändras med tiden.

De flesta kommunerna var överens om att kartläggningen var till hjälp, medan några ansåg att den var för teoretisk och inte tog tillräcklig hänsyn till verksamhetens förutsättningar.

Sammantaget visar enkätsvaren att det som krävs för ett långsiktigt och hållbart tillgänglighetsarbete är resurser och ett strukturellt stöd. Hälften av kommunerna implementerade de föreslagna enklare tillgänglighetshöjande åtgärderna, vilket tyder på att det finns en vilja till förbättring.

I några kommuner stötte vi på hinder så som ovilja, och i vissa fall en viss fientlighet när brister uppdagades. Upplevelsen var begränsad till enskilda fall och speglar inte övergripande erfarenhet av projektarbetet. Det är viktigt att understryka att tillgänglighet gynnar alla och att brister identifieras för att förbättra de förutsättningar som redan finns. Det är inte kritik riktad mot enskilda parter utan tanken är att det ska utgöra ett underlag för att undvika diskriminering.

3 Andra offentliga miljöer på Åland

Under 2024 och 2025 fokuserade projektets kartläggningar på allmänna platser och offentliga miljöer. Flera verksamheter kartlades och många liknande brister återfanns hos samtliga. Fynden resulterade i reflektioner kring hur projektet kan bidra med långsiktiga lösningar på problemen. I syfte att stödja aktörerna i arbetet med att utveckla tillgängliga miljöer sammanställdes manualer och artiklar för publicering på förbundets hemsida.

3.1 Högskolan på Åland

Verksamheten är uppdelad i två skilda anläggningar, Norra och Södra. Båda byggnaderna uppvisar omfattande brister i den fysiska tillgängligheten, där vissa kan åtgärdas genom mindre insatser medan andra kräver mer ingripande strukturella förändringar. Därtill uppfyller de tillgängliga toaletterna inte gällande rekommendationer och ingen av byggnaderna erbjuder tillgängliga utrymningsvägar.⁸

3.2 Sjukhuset

C-huset på sjukhuset har tillgängliga aspekter, såsom rymliga korridorer och utrymmen, möjlighet till överföring från båda sidor om toaletten och vissa toaletter med kontrasterade toalettsitsar. I korridorer finns dörrarnas slagytor markerade i gångstråken och det finns ett visuellt ledstråk som leder till synhabiliteringen.

Där tillgängliga lösningar redan finns är det av särskild betydelse att kontinuerligt underhåll säkerställer att tillgänglighetsnivån bibehålls. Kartläggningen identifierade dessutom flera brister vilka riskerar att begränsa både självständighet och orienterbarhet i byggnaden. Vid parkeringen finns till exempel ett övergångsställe som saknar visuella och taktila ledstråk vilka varnar för bilvägen.

När det gäller sjukhusets entré identifierades flera brister, såsom ingångens utformning. Förbindelseleden från entrén till patientanmälan har en lutning högre än det rekommenderade. Det mönstrade golvet har ljusa och mörka tvärgående ränder, vilket är problematiskt då det kan uppfattas som en trappa.⁹

⁸ Högskolan Åland. Funktionsrätt Åland. 2024: <https://handicampen.ax/app/uploads/2024/11/hogskolan-pa-aland-norra.pdf>, <https://handicampen.ax/app/uploads/2024/11/hogskolan-pa-aland-sodra.pdf> [hämtad 26.2.2026]

⁹ Sjukhuset. Funktionsrätt Åland. 2024: <https://handicampen.ax/app/uploads/2026/02/rapport-c-huset-sjukhuset.pdf>, <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/01/sjukhusets-entre.pdf> [hämtad 26.2.2026]

3.3 Trobergshemmet

Det finns tillgängliga ingångar vid både den norra och södra entrén. Kartläggningen utgick i huvudsak från den södra entrén. Den övergripande bedömningen är att anläggningen till stora delar är tillgänglig, men att det även finns brister som påverkar framkomligheten, säkerheten och orienterbarheten. Till exempel ojämnheter vid entrén, brist på larm i golvnivå i en tillgänglig toalett, brist på jämn belysning samt avsaknad av visuella ledstråk.

I enkätsvaren från personalen på boendet framkommer att festsalen är utrustad med en teleslinga, vilket bör framgå tydligt genom korrekt och synlig skyltning i salens utrymme. Att det finns en teleslinga indikerar att tillgänglighetsanpassningar både planeras och genomförs i verksamheten. Dörrars slagytor är markerade på golvet, vilket underlättar en säker förflyttning mellan olika utrymmen.¹⁰

3.4 Föglö grundskola och bibliotek

Kartläggningen genomfördes på Föglö grundskola, vissa delar av byggnaden kartlades inte eftersom utrymmen var stängda på grund av mikrobiell förekomst. I skolbyggnaden finns stora utmaningar som gör att byggnaden inte upplevs som vare sig tillgänglig eller inkluderande. Ett flertal brister påverkar individens självständighet, hälsa och orienteringsförmåga. Rektorn och lärare har genomfört en egenbedömning av tillgängligheten och är väl insatta i de befintliga hindren. Det finns ett konkret och välmotiverat underlag för att bygga en ny skola. Underlaget har lämnats över till kommunstyrelsen, men i dagsläget finns inga offentliga uppgifter om arbetsgruppens förslag.

Biblioteket på Föglö ligger i en tidigare tullfastighet från 1821 och åtgärder begränsas därför av byggnadens kulturhistoriska värde. Det finns en ramp till byggnaden via ingången till den närliggande turistinformationen och det finns tillgång till en tillgänglig toalett. Däremot finns återkommande brister såsom höga trösklar, otillräckliga vändytor, smala dörrpassager och farliga avsatser. Avsatserna kan utsätta en person med hjulförsett hjälpmedel för fallrisk. Flera av de enkla åtgärderna som identifierats skulle avsevärt höja tillgängligheten. Till exempel skulle säkerheten kunna förbättras genom att installera en grind vid rampens entré.¹¹

¹⁰ Trobergshemmet. Funktionsrätt Åland. 2024: <https://handicampen.ax/app/uploads/2024/11/rapport-sodra-trobergshemmet.pdf> [hämtad 26.2.2026]

¹¹ Föglö grundskola. Funktionsrätt Åland. 2024: <https://handicampen.ax/app/uploads/2024/11/foglo-grundskola.pdf>, <https://handicampen.ax/app/uploads/2024/11/rapport-foglo-bibliotek.pdf> [hämtad 26.2.2026]

3.5 KST:s kontors- och besöksbyggnad

Kommunernas socialtjänst kf.s (KST) huvudkontor planerar att flytta till en ny byggnad på Ålandsvägen 31. Kartläggningen gjordes på de nya lokalerna och identifierar både positiva och vissa bristfälliga aspekter. Positivt är att rummen är tröskelfria, utrymmena rymliga och det finns tillgång till hiss mellan våningsplanen.

Däremot kommer den tillgängliga toaletten inte längre att kunna användas självständigt av besökare, utan personal måste ledsaga personen vid varje toalettbesök. För att uppnå en god tillgänglighetsstandard är det därför viktigt att personal alltid finns tillgänglig för att kunna bistå besökare som behöver hjälp. ¹²

3.6 Ålands yrkesgymnasium

Ålands yrkesgymnasium är uppdelat i fyra utbildningsenheter i Mariehamn, vilket försvårar arbetet med att säkerställa en enhetlig tillgänglighet och konsekventa igenkänningsfaktorer.

Vissa delar av Neptunigatan 19 är däremot inte tillgängliga, såsom lokalerna där VVS-utbildningen och elektrikerutbildningen bedrivs. Där det finns tillgängliga lösningar i byggnaderna bör även nivåskillnader vara utjämnade till marknivå eller kompletteras med en ramp för att möjliggöra självständig åtkomst. För att underlätta vid evakuering ska det finnas en tillgänglig och tydligt markerad utrymningsväg, så att personer med behov av stöd lätt kan orientera sig. Dörrpassagebredderna till klassrummen är tillräckliga och korridorerna i C-avdelningen är rymliga, vilket innebär goda förutsättningar för vidare tillgänglighetsförbättringar.

Neptunigatan 6 är en äldre byggnad och uppvisar omfattande brister i tillgängligheten, vilket kan medföra att elever, vårdnadshavare och personal exkluderas från fullvärdigt deltagande på lika villkor. ¹³

3.7 Mariebad

Vid kartläggningstillfället avgränsades fokusområden till att identifiera tillgänglighetshöjande åtgärder i anläggningens inre miljö. Detta på grund av en kommande omfattande renovering av entrén, rampen och trapporna inom de närmaste åren. Det finns kontinuerliga renoveringsplaner i vilka entréns tillgänglighet beaktas.

Mariebad består av två våningar med en tillgänglig hiss emellan. I badhuset finns tillgängliga omklädningsrum och toaletter utrustade med badrullstolar. Anläggningen har även visuella ledstråk genom samtliga utrymmen, vilket underlättar orienteringen.

¹² KST Ålandsvägen 31. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2026/01/kst-alandsvagen-31.pdf> [hämtad 26.2.2026]

¹³ Ålands yrkesgymnasium. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2026/01/kst-alandsvagen-31.pdf> [hämtad 26.2.2026]

Ett förslag för att bidra till en mer inkluderande miljö vore att komplettera Mariebad med en tillgänglig bastu, försedd med tydlig skyltning. Detta skulle bidra till en mer inkluderande miljö för alla besökare som ett komplement till de redan befintliga tillgänglighetsåtgärderna.¹⁴

3.8 Kökar

Den andra destinationen på vår skärgårdsturné 2025 efter besöket på Föglö var Kökar, där vi kartlade fem platser med start från färjan, eftersom den utgör förbindelseleden till Kökar. Utöver färjan kartlades även äldreboendet Sommarängen, dagiset Barnängen, Kökar grundskola och hamntoaletten.

För att möjliggöra resor till skärgården behöver förbindelserna vara tillgängliga. På färjorna finns idag brister såsom höga trösklar, trånga hissar och små utrymmen vilket leder till att resorna försvåras för många personer. På de tillgängliga toaletterna behöver larmutrustningen vara lätt att lokalisera och kunna nås från golvnivå.

I väntan på färjan skulle förbättrad skyltning tydliggöra för alla passagerare hur bilkön ska organiseras. Framför allt skyltarna riktade till passagerare med personbilar behöver klargöras för att undvika att bilarna hamnar i fel köer. För att minska kollisionsrisken behöver dörrar och grindars slagyta markeras.¹⁵

Det finns en offentlig tillgänglig toalett på Kökar. Toaletten är fräsch, relativt rymlig och försedd med flera tillgänglighetsanpassade funktioner. Dörren är dock tung att öppna och bör därför utrustas med en automatisk dörröppnare. Det är möjligt att genomföra en överföring på båda sidor om toaletten, men vändytan framför toalettstolen är otillräcklig för att uppfylla gällande rekommendationer. Utrustning och larmfunktioner ska vara lätta att förstå samt placerade så att de är åtkomliga från hela utrymmet.¹⁶

Under kartläggningen av daghemmet Barnängen identifierades flera brister i tillgängligheten, bland annat en ramp vars utformning gör den svår att använda. Anläggningen saknar även en tillgänglig toalett. Inomhusmiljön uppvisar flera styrkor, såsom goda vändutrymmen och en välfungerande ljusmiljö. Lekrummen har harmoniska färgsättningar, vilket bidrar till en lugnande och pedagogiskt gynnsam atmosfär. Det finns även ett stort engagemang bland personalen att skapa en inkluderande miljö. Genom att åtgärda ett antal enkla tillgänglighetsrelaterade brister skulle den övergripande tillgängligheten höjas avsevärt.¹⁷

Äldreboendet Sommarängen är en anläggning med god tillgänglighet och funktionalitet, men har förbättringspotential vad gäller underhållsbehov, kontraster samt larm i den tillgängliga toaletten för besökare vid entrén. Personalen har nycklar till rummen och kan låsa vid behov, men i övrigt är rummen olåsta. Klienterna använder ett armband som fungerar som ett larm, vilket möjliggör trygg

¹⁴ Mariebad. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/05/rapport-mariebad.pdf> [hämtad 26.2.2026]

¹⁵ Rapport Skiftet. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/09/rapport-skiftet.pdf> [hämtad 25.2.2026]

¹⁶ Rapport hamntoalett. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/09/rapport-hamntoa-kokar.pdf> [hämtad 25.2.2026]

¹⁷ Rapport Barnängen. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/09/rapport-dagis-kokar.pdf> [hämtad 25.2.2026]

och säker larmning vid behov. Sammanfattningsvis innebär de redan befintliga anpassningarna, i kombination med åtgärdandet av de identifierade bristerna, att tillgängligheten skulle kunna höjas avsevärt i jämförelse med många andra anläggningar.¹⁸

Kökar grundskola visar ett starkt engagemang för tillgänglighet och verksamheten har höganpassningsförmåga i mötet med elevernas individuella behov. När det uppstår behov av ytterligare individuella anpassningar avsätter skolan resurser för att verkställa sådana. Det finns dock ingen tillgänglig förbindelseled mellan markplan och byggnadens andra våning. Även om det finns angöringsplats vid entrén till den övre våningen, utgör nuvarande förbindelseleden en otillgänglig uppförsbacke. Att bygga en ny, mer lättillgänglig förbindelseled mellan våningarna är visserligen en stor åtgärd, men det skulle öka skolans tillgänglighet avsevärt.¹⁹

3.9 Övergångsställen i Mariehamn

Kartläggningar av utvalda övergångsställen i Mariehamn identifierade flera konkreta faktorer som begränsar framkomligheten för personer med funktionsnedsättning. Flera övergångsställen bedömdes som utgöra en risk då bilistens sikt är begränsad. Fordon tvingas stanna på själva övergångsstället och utgör där ett direkt hinder för personer som behöver passera övergångsstället. Andra aspekter som påverkar tillgängligheten är olika typer av hinder i gångstråken samt betydande variationer i hur övergångsställen utformats på olika platser.

De visuella och taktila ledstråken har visserligen kännbara insjunkningar, men de skulle behöva bli mer distinkta för att kunna uppfattas med till exempel foten eller andra hjälpmedel. Vid vissa övergångsställen måste personer med hjulförsedda hjälpmedel förflytta sig ut på gång- och cykelbanan, vilket kan vara förenat med olycksrisk när cyklister passerar i hög hastighet.²⁰

¹⁸ Rapport Sommarängen. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/09/rapport-aldreboende-sommarangen.pdf> [hämtad 25.2.2026]

¹⁹ Rapport Kökar grundskola. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/09/rapport-grundskola-kokar-1.pdf> [hämtad 25.22.2026]

²⁰ Övergångsställen Mariehamn. Funktionsrätt Åland. 2025: <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/09/overgangsstellen-mariehamn-aland.pdf> [hämtad 26.2.2026]

4 Infomaterial

En del av projektets syfte har gått ut på att skapa informationsmaterial och genomföra kunskapshöjande insatser. Här redogörs för det informationsmaterial och de kunskapshöjande insatser som utvecklats inom projektet för att sprida och stärka kunskaper om fysisk tillgänglighet. Materialet som tagits fram omfattar strategiska dokument, publikationer, manualer, videomaterial och presentationer.

En viktig del i projektet har varit att samla och sprida information om tillgänglighet för att förenkla för yrkesverksamma inom byggbranschen. Spridandet av information är av betydelse för att tydliggöra vilka krav som finns och på så sätt minska risken för felaktig utformning vid nybyggnation eller renovering.

För att öka projektets synlighet och för att påvisa de framsteg som gjorts inom projektet har förbundets sociala media-kanaler haft en viktig funktion. En viktig del i projektet har varit att samla och sprida information om tillgänglighet för att förenkla för yrkesverksamma inom byggbranschen. Spridandet av information är av stor betydelse för att tydliggöra vilka krav som finns och på så sätt minska risken för felaktig utformning vid nybyggnation eller renovering. Förbundet hoppas för framtiden på mer insyn och inflytande för att kunna påverka de processer som rör tillgänglighet.

4.1 Rådgivning

Under projektets gång har representanter från både privat- och offentlig verksamhet hört av sig till förbundet med frågor om tillgänglighet. Frågorna har främst rört tillgänglighet kopplad till gång- och cykelvägar, gångstråk, entréer, utformning av ramper och skyltar.

Funktionsrätt Åland har en tillgänglighetsgrupp bestående av personer som delar sin brukarerfarenhet genom besök i offentliga byggnader och på allmänna platser. Projektledaren har ingått som sakkunnig i tillgänglighetsgruppen.

I början av år 2025 tog landskapsregeringen fram en strategi för hållbart byggande²¹ där olika aktörer inom byggsektorn deltog och bidrog med sin expertis. Förbundet fick möjlighet att ge synpunkter kring tillgänglighet och projektet understödde arbetet genom att vara delaktigt i några av de ansvarsområden som förbundet åtog sig.

4.2 Digitalt innehåll

Projektet publicerade en videoinspelning från lagtingets auditorium Sälskär i december 2025, där rullstolsanvändaren Viveka Landgårds delar med sig av sina erfarenheter. Filmen fokuserar på Vivekas egna upplevelser och belyser de brister som existerar i lagtingets lokaler, vilket i slutändan påverkar möjligheten till delaktighet. I filmen ses bland annat är det utmanande att självständigt ta sig in i lokalen, vilket skapar en känsla av exkludering. Filmmaterialet spreds sedan genom förbundets sociala medie-kanaler. Syftet med filmen från lagtinget var att på ett enkelt sätt visa fysiska hinder

²¹ Strategi för hållbart byggande. Landskapsregeringen. 2024: <https://www.regeringen.ax/infrastruktur-kommunikationer/bygga-bo/hallbart-byggande> [hämtad 7.4.2026]

som existerar i den offentliga miljön, så att även personer utan tidigare kunskap om tillgänglighet kan ta till sig av informationen.²²

Under projekttiden publicerades kontinuerligt inlägg på till exempel Facebook, Instagram och LinkedIn. Sociala medier har varit en viktig kanal för att skapa debatt, samla information och tips från användare med egna erfarenheter. Vissa inlägg har fått stor spridning utanför förbundets kanaler och skapat levande debatter, bland annat kring frågor om vilka tillgänglighetskrav som kan ställas på privata företag och hur övergångsställen i Mariehamn fungerar i praktiken.

4.3 Manualer och checklistor

Projektet har haft som delmål att samla information om tillgänglighet och att göra det lättare att hitta relevanta rekommendationer. Informationen har sammanställts och publicerats på projektets hemsida.

Under hösten 2025 togs en checklista fram för den som vill göra en självuppskattning av tillgängligheten. Checklistan ersätter inte en kartläggning från en sakkunnig, men kan fungera som ett underlag för att upptäcka eventuella brister i tillgängligheten på en plats eller i en byggnad. Checklistan består av frågor som medvetet undviker alltför tekniska detaljer, så att den som använder listan kan söka mer detaljerad information inom de områden där eventuella brister uppdrags.

Ett kompendium sammanställdes med fokus på växters potentiella påverkan på hälsa och välbefinnande. Kompendiet innehåller information om växtarter med låg allergenpotential. Eftersom det saknas sammanställd information om vilka blommor som generellt anses vara allergivänliga, fyller kompendiet en viktig funktion genom att tillhandahålla denna information i ett överskådligt format. Allergi och doftkänslighet är en viktig aspekt i tillgänglighet som ofta förbises, samtidigt som växter också kan ha en positiv inverkan på inomhusmiljö och luftkvalitet.

Projektledaren bjöds in till ett studiebesök av DUV:s lägerverksamhet Lottenberg i Gottby. Lottenberg är en plats där tillgängliga lösningar har integrerats redan i planerings- och byggnadsfasen, vilket gynnar samtliga besökare. Lottenberg visar hur man kan planera en byggnad med insikten om att olika människor har olika behov och att det innebär att miljöer behöver vara flexibla och lösningsorienterade. I varje utrymme av byggnaden återfinns detaljer, vilka kan ses som goda exempel på hur kombinationen av brukarerfarenhet och sakkunnig expertis kan bidra till att upptäcka och undanröja hinder. Av den anledningen sammanställdes ett kompendium av goda exempel hämtade från Lottenbergs verksamhet.²³

Projektet har även skapat manualer om tillgängliga toaletter, förbindelseleder och tillgängliga utomhusmiljöer efter att kartläggningarna visat att brister är vanligt förekommande på just dessa områden.

Inom projektet sammanställdes en manual om tillgängliga toaletter med samlade rekommendationer i enlighet med den lagstiftning som gäller på Åland. Manualen om tillgängliga toaletter sammanställer

²² Funktionsrätt Åland. 2026. *Tillgängligheten vid Sälskär i Lagtinget*.

<https://www.youtube.com/watch?v=tqMNdPmEq28> [hämtad 24.3.2026]

²³ Funktionsrätt Åland. 2026: <https://handicampen.ax/app/uploads/2026/02/lottenberg-1.pdf> [hämtad 23.3.2026]

de mest ändamålsenliga rekommendationerna för hur en toalett bör utformas för att bli så tillgänglig som möjligt.

Manualen om förbindelseleder tar bland annat upp hur hinder i förbindelseleden in till en byggnad, såsom felaktigt utformade ramper eller trappor, försvårar tillgången till en byggnad. Under de kartläggningar som genomfördes upptäckte vi stora felaktigheter i dessa, vilket kan leda till att personer utesluts från att kunna ta sig in i byggnaden självständigt. Om det till exempel finns en tillgänglig förbindelseled och entré till en byggnad, men samtidigt saknas tillgänglig parkering, blir förbindelseleden svår att använda oavsett. Tillgänglighet bör betraktas ur ett helhetsperspektiv.

Manualen om utomhusmiljöer ska vägleda läsaren i hur man skapar till exempel tillgängliga parkeringar, gångvägen in till entrén och huvudentréns utformning. Det är viktigt att besökaren kan orientera sig lätt genom tydlig skyltning och kontrastmarkeringar. Även hissar, färjor och lyftanordningar hör till en förbindelseled.

De tre manualerna samlar information från gällande lagstiftning på Åland, Finland och Sverige, samt rekommendationer från finska brukarorganisationer, för att skapa de bästa förutsättningarna på Åland.²⁴

4.4 Presentationer, workshops och föreläsningar

Följande kapitel beskriver projektets centrala informations- och påverkansinsatser, som stärkt kunskapen om universell design och tillgänglighet samt hur dessa bidragit till konkreta förbättringar i det åländska samhället.

4.4.1 Workshops

Projektet har ansvarat för två workshopar. Den första workshopen riktade sig till beslutsfattare, byggingenjörer samt byggbranschen och presenterade åländska exempel på tillgängliga lösningar och brister som identifierats kartläggningarna. Den andra workshopen var öppen för alla och handlade om universell design. Under denna workshop betonades vikten av att implementera principen om universell design redan i de inledande skedena av byggprojekt. Presentationerna i videoformat har publicerats på projektets hemsida, och länkar till materialet delades med deltagarna.

Workshoparna hölls i syfte att belysa vikten av tillgänglighet och att öka kunskapen hos yrkesverksamma inom byggbranschen. Även att stärka kompetensen inom tillgänglighet hos dem som arbetar med nybyggnationer och renoveringar. Workshopen betonade hur viktigt det är med kontinuerligt underhåll för att säkerställa att tillgängligheten upprätthålls över tid.

För att nå ut med informationen till en större målgrupp publicerades sedan materialet från workshoparna på förbundets hemsida.

²⁴ Funktionsrätt Åland, 2025, <https://handicampen.ax/app/uploads/2025/01/tillgangliga-toaletter.pdf> [hämtad 23.3.2026]

4.4.2 Presentation för rådet för personer med funktionsnedsättning

Under 2025 bjöds projektledaren in till rådet för personer med funktionsnedsättning. Rådets uppgift är att tilldela möjligheten att delta och påverka politiskt för en inkluderande välfärd. Redovisningen av vad projektet gjort och resultat av kartläggningar presenterades. Under presentationen framkom projektets mål och arbetet för ett mer inkluderande samhälle för alla, samt hur projektet haft inverkan på de platser som kartlagts.

4.4.3 Föreläsning på Funktionsrättsdagen 2025

Funktionsrättsdagen anordnades av förbundet den 3 december 2025 i form av ett heldagsseminarium med ett tema för året som var universell design. På Funktionsrättsdagen deltog inbjudna föreläsare med expertis inom tillgänglighet. Målgruppen för dagen var föreningsaktiva, offentligt anställda, yrkesverksamma inom byggbranschen samt allmänheten.

Projektledaren höll en föreläsning om vikten av universell design med utgångspunkt i åländska exempel. Här lyftes exempel som visade både goda lösningar och områden med förbättringspotential. Föreläsningen bestod av ett innehåll som var utformat även för personer utan förkunskaper om tillgänglighet.

Föreläsningen var ett tillfälle att synliggöra för en större publik de vanliga och återkommande brister som identifierats i kartläggningarna, samt att inspirera till förändring genom att lyfta goda lösningar. Projektledaren lyfte behovet av förbättringar i samhället för att säkerställa att miljöer är så inkluderande som möjligt. I föreläsningen betonades även vikten av att tillgänglighet integreras redan i planeringsskedet, för att undvika att detaljer förbises eller att en tillgänglig lösning senare blir otillgänglig på grund av hinder som uppstår i eller efter processen.

4.4.4 En tillgänglig badstrand

Under 2022 inleddes diskussioner om att göra en tillgänglig badstrand på Åland till verklighet. Mariehamns stad planerade att göra stranden på Lilla holmen tillgänglig genom att installera en ramp ner till vattnet samt att bygga ett större och tillgängligt omklädningsrum. Det tillgängliga omklädningsrummet är utrustat med stödstänger i olika höjder och det finns en förvaringsplats för badrullstolen.

För att säkerställa att badstranden utformades på ett sätt som motsvarade behoven hos olika besökare bidrog projektet till arbetet med sakkunskap. Detta innebar att definiera rekommenderade minimimått för de aktuella ytorna samt identifiera andra relevanta aspekter att beakta i utformningen ur ett tillgänglighetsperspektiv. Några av råden följdes men projektet fick inte igenom alla önskemål, som till exempel att omklädningsrummet skulle ha en fri vändyta på minst 150 centimeter i diameter för att möjliggöra vändning med hjulförsedda hjälpmedel.

Förbundet åtog sig ansvaret att köpa in en badrullstol. Genom att kontakta lokala företag och fråga om sponsring säkerställdes finansieringen av stolen. Information om badrullstolen delades på förbundets webbplats och i våra sociala medier.

5 Diskussion

Det finns en övergripande problematik när det gäller tillgängligheten på Åland. Många offentliga byggnader är k-märkta eller av äldre byggnadsstandard, vilket försvårar tillgänglighetsarbetet eftersom möjligheterna till anpassning är begränsade. Det är generellt mer utmanande att göra förändringar i k-märkta byggnader, då åtgärder kan bli mycket kostsamma för ägaren till byggnaden, eller innebära omfattande förflyttningar för besökare som använder hjälpmedel om det exempelvis inte går att installera en hiss i efterhand. Detta står i kontrast till möjligheten att planera för tillgänglighet redan i det initiala skedet av nybyggnation.

Det som särskilde sig tydligt under projektets gång är hur vaga formuleringar i lagstiftningen kan göra det svårare för alla berörda parter som vill förbättra tillgängligheten. Det kan verka förvirrande för personer som inte är insatta i tillgänglighet men som skulle vilja göra rätt från början när lagen kan tolkas på olika sätt. Samtidigt skulle alltför strikt reglerade krav kunna innebära att tillgänglighetsarbetet tappar sin lösningsorientering och förlorar flexibilitet. Vaga formuleringar i lagtext kan resultera i att ansvariga vid kommuner och vid landskapet gör olika bedömningar av vad som anses vara en acceptabel nivå av tillgänglighet.

Ett ytterligare hinder i tillgänglighetsarbetet är svårigheten att få aktörer att genomföra förbättringsåtgärder, särskilt när aktören själv bedömer en plats som tillräckligt tillgänglig trots att kartläggningarna har påvisat konkreta brister. Det finns flera faktorer som kan bidra till att parternas egen bedömning skiljer sig från faktiska krav och rekommendationer. En faktor kan bero på egna erfarenheter eller etablerade vanor snarare än att ha användarens behov i fokus. En ytterligare faktor kan bero på en normaliserad miljö där hinder inte uppfattas som utmanande. En brist på kunskap eller för låg nivå på de krav man ställt upp kan leda till att aktören har begränsad kunskap om tillgänglighet. Det kan också bero på ekonomiska förutsättningar där det inte upplevs som genomförbart att implementera tillgänglighetshöjande förbättringar. I vissa fall kan flera av dessa faktorer vara orsaken till att uppfattningen om hur tillgänglig en plats är utgår från en subjektiv och ibland felaktig bild, snarare än göra en faktisk bedömning av miljön.

Om en person inte möter hinder i vardagen kan det vara svårt att föreställa sig hur livet ser ut för någon vars vardag ständigt präglas av att navigera kring hinder. En tillgänglig miljö fungerar bäst när anpassningarna inte märks, men de kan av den orsaken vara lätta att ta miste om eller ta för givna. Det kan vara svårt att förstå hur omfattande påverkan tillgänglighet kan ha på individens livskvalitet.

Sammantaget tydliggör dessa utmaningar behovet av både strukturellt stöd, gemensamma riktlinjer och förankringsarbete i kommunerna. Det övergripande resultatet av projektet har lett fram till en positiv bild av ett samhälle som vill arbeta för ökad inkludering i samhället. Det var positivt att se att informationen om projektet spred sig i bredare kretsar, vilket ledde till att fler personer sökte rådgivning rörande tillgänglighet.

5.1 Otydlig lagstiftning leder till brister

När det gäller lagstiftningen finns det betydande utmaningar kopplade till hur den tolkas, samt en tendens att lägga alltför stor vikt vid lagens minimikrav. Vi upplever att detta ofta leder till lösningar som inte fullt ut tillgodoser behov som personer med funktionsnedsättning har. Det kan i sin tur medföra att de lägsta tillåtna kraven blir normerande, snarare än att man strävar efter lösningar som främjar en hög nivå av tillgänglighet.

Oavsett vilken typ av resursbrist det handlar om, till exempel avsaknaden av en policy eller ekonomiska medel, ska tillgänglighet vara en central aspekt som ständigt tas i beaktande. En person ska inte behöva be om att åtgärda ett hinder, miljön ska vara hinderfri från början. Detta indikerar ett försök att prioritera miniminivåer i frånvaro av bindande krav, i stället för att se till helheten. Tillgänglighet riskerar att försämrans på sikt och över tid om det lämnas för stort utrymme för vidare tolkningar.

Det är tydligt att det ännu förekommer brister i kunskap om tillgänglighet samtidigt som vi upplever en oro att mindre lagkrav gör det svårare för beställaren och utföraren att utarbeta en enhetlig nivå av tillgänglighet som sträcker sig genom kommunen och ända upp till landskapet. Det beror dels på de olika förutsättningarna i resurshanteringen, dels på tolkningsbaserade förutfattade uppfattningar om vad tillgänglighet innebär. Dessa motsvarar eventuellt inte alltid de grundprinciperna inom mänskliga rättigheter, vilket är ett hinderfritt samhälle som är öppet för alla på lika villkor.

Genom svaga lagkrav och otillräckliga regleringar förstärks en redan befintlig attityd där varje enskild aktör kan se tillgänglighet som en valfrihet i stället för en nödvändighet. Ett konkret exempel på vagheten i Ålands byggbestämmelsesamling framkom under kartläggningarna, då en myndighet bad oss att skilja mellan vad som är lagkrav och vad som endast är rekommendationer. Detta tyder på en ovilja att genomföra nödvändiga tillgänglighetsanpassningar för en inkluderande verksamhet.

När lagändringar träder i kraft är det av särskild vikt att information om tillgänglighet når ut till både de ansvariga och till de som planerar en byggnation eller renovering. Det är centralt att beställaren har kunskap om rekommendationer för tillgängliga miljöer för att kunna ställa högre krav än vad lagen föreskriver.

Orsaken till att det finns en ovilja att eftersträva rekommenderade mått i befintliga byggnader kan bero på att det är kostsamt att göra ändringar i efterhand samt på en generellt begränsad vilja att göra mer än det som lagens minimikrav innebär. Under kartläggningar har det framförts att avsaknaden av besökare med funktionsnedsättningar ofta tolkas som ett tecken på att behovet av åtgärder är litet, men detta kan förklaras av att personer med funktionsnedsättning inte besöker platser som inte är tillgängliga.

Det är dessutom viktigt att byggnader och miljöer är tillgängliga eftersom en funktionsnedsättning kan uppstå när som helst i livet. Den kan vara tillfällig, uppstå i specifika sammanhang som en följd av miljörelaterade hinder, eller vara permanent. Detta innebär att alla gynnas av tillgängliga lösningar, vilket understryker att tillgänglighet bör betraktas som en övergripande kvalitetsaspekt snarare än en riktad åtgärd för en specifik grupp.

En arbetsplats ska dessutom vara inkluderande för att möjliggöra rekrytering av personer med funktionsnedsättning samt för att säkerställa att befintlig personal kan fortsätta arbeta även om en

funktionsnedsättning uppstår under anställningens gång. Det innebär att även de delar av offentliga byggnader som enbart personal har tillträde till bör vara tillgängliga för alla.

5.2 Tillgänglighet och användbarhet

Det finns ett etablerat tankesätt där man skiljer mellan tillgänglighet och användbarhet: tillgänglighet fokuserar på tekniska krav och hinder, medan användbarhet handlar om hur en lösning faktiskt används och upplevs. Användbarhet betraktas ofta som en förlängning av specifika anpassningar i miljön som ska underlätta för en viss grupp människor genom att undanröja hinder. Syftet med tillgänglighet är att utveckla lösningar som gynnar så många som möjligt, i stället för att enbart rikta sig till en specifik grupp individer. Ett alltför ensidigt fokus på användbarhet kan innebära en risk, eftersom argumentet kan användas för att motivera uteblivna tillgänglighetsåtgärder. Exempelvis kan avsaknaden av besökare med funktionsnedsättning felaktigt tolkas som ett skäl att avstå från anpassningar, trots att frånvaron kan vara en följd av att miljön redan är otillgänglig.

Denna typ av resonemang påminner om de utmaningar som uppstår när lagstiftning innehåller ett stort tolkningsutrymme. När krav formuleras som rekommendationer riskerar tillgänglighetsarbetet att bli beroende av varje enskilda aktörs tolkning, vilket kan försvåra möjligheten att säkerställa god och enhetlig tillgänglighet i praktiken. Kartläggningarna som gjorts inom projektet identifierar redan i dag många variationer av tillgängligheten på olika platser och hur den tolkas genom antingen erfarenhet eller medvetenhet i relation till egna upplevda lärdomar. Ett återkommande mönster är att tillgänglighetsarbetet på Åland ofta är knutet till huruvida enskilda personer i den berörda verksamheten har erfarenhet av personer med funktionsnedsättning.

Vi förespråkar ett samspel mellan tillgänglighet och användbarhet som kan skapa lösningar som fungerar inkluderande för en bred grupp individer. Tillgänglighet ligger som grund där personer ska inkluderas och användbarhet sträcker sig utöver och ser till att tillgänglighet når ut till fler. Det kan ses som en pyramid där universell design ska fungera för alla, nästa nivå är tillgänglighet som lägger grunden för de flesta och användbarhet är i toppen av pyramiden som ser till att fånga upp de individer som annars kan förbises. I praktiken innebär den här hierarkin att om grundläggande tillgänglighet förbises försvagas möjligheterna att nå användbarhet medan om något är användbart från början så genomsyras tillgänglighet i lösningen.

5.3 Universell design ska vara ett ledord

Under projektets gång blev det tydligt att personer kan bli hemmablinda när det gäller observationen av hinder i en byggnad. Detta specifikt om den berörda personen inte har tillräcklig kunskap om tillgänglighet. Det blir särskilt tydligt när kartläggningar gjorda inom projektet konkret påvisar de utmaningar som finns med verksamheten, om det exempelvis gäller svårigheter att orientera sig i byggnaden eller felaktigheter i utformningen av tillgängliga toaletter.

Universell design kan se olika ut beroende på lokal kontext eftersom förståelse och tillämpning varierar mellan platser och situationer och detta gäller även på Åland. Emil Erdtmans avhandling lyfter fram komplexiteten och ger värdefull kunskap som är relevant både för forskning och för praktiskt arbete med tillgänglighet. Vidare lyfter han hur svårt det kan vara att få design att vara inkluderande och att lösningar som fungerar bra ibland inte uppdagas förrän de byts ut till ett

alternativ som skapar hinder. Det blir alltså synligt längre fram i processen vad som i praktiken är universell design.²⁵

En byggnad som genomsyras av universell design redan från planeringskedet förbereder även för kommande anpassningar, om sådana skulle framträda i ett senare skede. Det är ett sätt att hålla byggnaden vid liv och möjliggöra för individuella anpassningar med mindre ekonomiska betungande förändringar även i framtiden. Det handlar om en lösning som är flexibel, anpassningsbar och inkluderande när behovet uppstår och som förlänger byggnadens livscykel över tid.

När det talas om att göra rätt från början handlar det inte om att ha alla lösningar till hands och att se alla förändringar som kan inträffa under byggnadens livskede. Det handlar om att skapa rätt förutsättningar när särskilda anpassningar krävs och att de då lätt kan implementeras i verksamheten.

5.4 Utmaningar och framsteg vid kartläggning av allmänna kommunala platser

När kartläggningen av kommunkanslierna hade genomförts skickades rapporten ut till ansvarig kommundirektör men i vissa fall erhöles ingen återkoppling. Detta tyder på att resultat inte implementeras automatiskt utan att det finns strukturella utmaningar och otillräckliga förutsättningar. Dessa utmaningar kan exempelvis handla om resursbrist och att det finns konkurrerande prioriteringar. Eller bero på en uppfattning om att kartläggningen var alltför teoretisk och otillräckligt anpassad till kommunernas praktiska verksamhet. Det kan även handla om att det uppfattades som att projektet inte vägde in besöksantalet i nyttan av att göra tillgänglighetsanpassningar. Ur projektets perspektiv är det inte en relevant invändning eftersom vi förespråkar tillräcklig tillgänglighet för att kunna anställa en person med en funktionsnedsättning och att en person får bibehålla sin anställning vid en eventuell temporär eller permanent funktionsnedsättning.

Det finns kommuner som genomfört vissa kostnadseffektiva åtgärder i begränsad omfattning, samtidigt som ett betydande antal kommuner inte har åtgärdat några identifierade brister. För att stärka kommunernas förutsättningar att arbeta systematiskt med tillgänglighet visar resultaten av kartläggningarna att det behövs stöd och en enhetlig styrning för att göra Åland till en mer tillgänglig plats.

Som en följd av utebliven återkoppling på tillgänglighetsrapporterna bokades möten för uppföljning och genomgång av rapportens innehåll utifrån en presentation där den längre rapporten presenterades i lättillgänglig form. I det hela sammantaget ledde diskussionerna till en öppen dialog om de identifierade bristerna och ett fördjupat resonemang kring hur bristerna kan upplevas som hindrande. Det lämnades rum för frågor och funderingar samt fungerade som stöd och rådgivning i arbetet framåt när det gäller utvecklingen av tillgängliga miljöer. Möten för uppföljning tillsammans med ansvariga vid verksamheter bokades även efter kartläggning av övriga kommunala verksamheter och av allmänna platser i landskapet.

²⁵ *Universell utformning i praktiken: förståelse, genomförande och samskapande*. Emil Erdtman, Lunds universitet, 2024

Resultaten från kartläggningarna av skolor i skärgårdsmiljöer belyser de komplexa förutsättningar som existerar i skärgården, men även att engagemang från personal och ledning spelar en viktig roll för att kompensera befintliga tillgänglighetsbrister.

Slutligen visar kartläggningen av övergångsställen i Mariehamn att den offentliga miljön på Åland innebär betydande hinder för personer med funktionsnedsättning. Övergångsställen är centrala för att människor ska kunna röra sig självständigt i samhället, och brister i deras utformning innebär tydliga hinder för delaktighet och inkludering.

5.5 Övergripande slutsatser utifrån kartläggningar av allmänna platser

Resultaten av kartläggningarna på allmänna platser visar att tillgänglighetsnivån varierar avsevärt mellan verksamheterna och även inom den egna verksamheten. Ett övergripande mönster är att även om flera offentliga platser och myndigheter uppvisar goda intentioner och delvis genomförda åtgärder, finns det fortsatt systematiska och komplexa brister. Dessa innebär i praktiken betydande begränsningar i möjlighet till självständighet, trygghet och delaktighet för personer med funktionsnedsättningar.

För att uppnå en långsiktig hållbar och likvärdig tillgänglighet krävs ett fortsatt starkt lokalt engagemang samt enhetliga och hållbara lösningar. Det krävs även att man investerar i ökad tillgänglighet. Kartläggningarna av allmänna områden visar omfattande brister i tillämpningen av universell design, vilket kan innebära kostsamma ändringar av byggnader. Det finns även stora skillnader i hur tillgängliga olika verksamheter inom kommunen är.

Det finns kommuner på Åland som påverkas av att olika verksamheter är geografiskt spridda inom kommunen eller där byggnadens ålder kräver omfattande ombyggnationer för att vara tillgängliga. Äldre byggnader innebär generellt mer komplexa utmaningar när det kommer till anpassningar. Detta överensstämmer med tidigare forskning, av bland annat Lilian Müller, om vikten av att implementera universell design redan i planerings- och projekteringskedet.²⁶ Samtidigt visar andra offentliga verksamheter på Åland att äldre byggnader kan nå en relativt god tillgänglighet när kontinuerligt underhåll kombineras med strategiskt och medvetet genomförda strategier.

I flera av de kommunala verksamheterna framkommer att personalens engagemang har stor betydelse för hur lokala anpassningar implementeras och det får en direkt påverkan på byggnadernas användbarhet. Det understryker att tillgänglighet inte enbart är en teknisk fråga utan även handlar om kompetens, rutiner samt förvaltningsstrukturer bland anställda och arbetsgivare. En lösning på tillgänglighet som kräver en personals närvaro kan uppfattas som diskriminerande och går emot principen om en persons rätt till ett självständigt leverne. Ett exempel på detta är att det finns en tillgänglig toalett i byggnaden men den kan endast nås med hjälp av personalen.

En återkommande aspekt i flera miljöer är bristen på orienterbarhet, såsom till exempel visuella ledstråk. Däremot framkommer det tydligt att i de miljöer där det finns visuella ledstråk och tydliga kontraster förbättrar dessa tillgängligheten avsevärt. Detta indikerar att relativt små åtgärder kan ge en stor effekt på hur användbarheten i en byggnad uppfattas.

²⁶ *Tillgänglig turism som utvecklingspotential för Åland – översikt och vägledning*, Müller Lilian, 2017

I den allmänna kommentaren nr 2 om artikel 9 gällande tillgänglighet lyfts tillgänglighet fram som en mänsklig rättighet för att kunna delta i samhället och kretsar främst kring tre huvudområden. Dessa innebär att allt som byggs, planeras och produceras ska göras tillgängligt från början, att det som är befintligt ska gradvis förbättras och att individuella anpassningar ska tas i beaktande förutom de generella lösningar som finns. När kommuner nekar skäligen anpassningar, såsom åtgärdande av hinder för att göra en byggnad tillgänglig med hänvisning till resursbrist, innebär det en form av diskriminering mot individen.²⁷ Genom ökad kunskap och förståelse kan inkludering främjas och hinder motverkas genom riktad vägledning och stöd.

5.5.1 Vägen framåt efter projektets slut

Förbundet önskar att vara fortsatt delaktig i översynen av befintliga bestämmelser i den åländska bygglagstiftningen och att vara inkluderad i det tillgänglighetsarbete som genomförs av andra instanser. Förbundet består av personal med expertis inom tillgänglighet och medlemsorganisationer som besitter erfarenhetsbaserad kunskap och kan därmed säkerställa att bestämmelser och praktiska åtgärder utformas på ett sätt som faktiskt främjar tillgänglighet och delaktighet. Den här sortens sakkunskap i kombination med brukarexpertis saknas hos andra aktörer och fungerar väl att kombineras med saklig expertis.

Förbundet kommer fortsatt att vara aktiva i tillgänglighetsarbetet för att bygga ett mer inkluderande samhälle. Det är viktigt att tillgänglighetsarbetet fortlöper och att informationen förblir lätt att nå. Det gedigna arbete som projektet har utfört behöver fortsätta. Projektet avslutas under våren 2026 men arbetet med att stärka tillgängligheten på Åland är fortsatt viktigt och utvecklingsbart. Ett kapitel avslutas, men arbetet mot ett mer inkluderande samhälle fortsätter och har potential att bli det största kapitlet hittills med störst inverkan på en individnivå.

²⁷ Allmän kommentar 2 om artikel 9. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.